

dobrobiti širih slavenskih masa prekinuta su Prvim svjetskim ratom i kasnijom promjenom državnog ambijenta, zbog čega slika ostaje donekle nepotpuna.

U završnom dijelu knjige nalaze se zaključak na hrvatskom (113.-114.), engleskom (115.-116.), njemačkom (117.-119.) i talijanskom (120.-121.), nekoliko priloga (123.-133.), popis izvora i literature (135.-141.), kazalo imena (143.-146.) te bilješka o piscu (147.).

Knjiga sadrži i nekoliko ilustracija i preslika značajnijih naslovnica i novinskih članaka. Istarska historiografija s ovim je djelom obogaćena vrijednim radom koje uvelike pridonosi boljem poznavanju vjerske sastavnice svoga prostornog identiteta. Nadamo se da će ova knjiga potaknuti dobrodošle slične rasprave.

Margareta Matijević

Grga Tuškan: povijest pravaštva u Sisku, Gradski muzej Sisak, Sisak 2000., 76 str.

U povodu organiziranja izložbe *Grga Tuškan: povijest pravaštva u Sisku* tiskan je katalog izložbe čija je autorica Davorka Obradović. Za povjesničare je osobito zanimljiv prikaz Tuškanova životopisa (1845.-1923.) jer o tome kontroverznom političaru, koji je često svojim postupcima privlačio publicitet, hrvatska historiografija nije do sada objavila niti jedan cjelovitiji rad. Ovim radom ta je praznina dostojno popunjena.

Autorica je u svojem izlaganju dobro uočila da je Tuškanov položaj unutar pravaštva ishodište mnogih sporova. Ta ju je spoznaja nadahnula da pokuša rasvijetliti pravi značaj pravaštva na lokalnoj razini, ali i u čitavom hrvatskom društvu. Njezin čitak rad pruža mnogo više od letimičnog pregleda, kako je to uobičajno za kataloge.

U tekstu se kronološki pripovijeda o Tuškanovu životu. Od njegova rođenja do primanja ordena "Sv. Save II. stepena" (1921.) čitatelj slijedi burne prizore koji nisu samo odraz osobnog razvoja, nego podrazumijevaju i upoznavanje mnogih drugih osoba, događaja i okolice. Izvan kronološkog reda pripadaju su životopisi nekih važnijih sisačkih pravaša, koji se nalaze pri kraju Tuškanova životopisa, premda su više vezani uz ranija razdoblja.

Tuškanovo značenje tijesno je spojeno s razvojem pravaštva. Sve do "griješnog" raskola Stranke prava (1895.), koji je doveo do trajne podjele pravaša, Tuškan je bio jedan od uvjerljivijih simbola te stranke. Autorica je osobito opisala njegovu karijeru saborskog zastupnika. Vjerno ga je opisala kao "bučnoga govornika", "darovitog" i "netolerantnog" (35). Kasnije njegovo pravaštvo blijedi, a od starčevićanstva ne ostaje ništa. Stara su načela odbačena. Utjeha mu može biti da je bio realist koji je predvidio raspad Habsburške Monarhije što se poklopilo s njegovom netrpeljivošću prema bečkom središtu. Nakon prevratne 1918. mogao se osjećati pobjednikom, on "najstariji borac protiv Beča i Pešte". Nekadašnji borbeni pravaš, ne i jedini, priklonio se unitarističkoj Demokratskoj stranci i tako postao borac za Beograd.

Druga Tuškanova važnost proizlazi iz okoline u kojoj djeluje. U Sisku i okoli bio je nesumnjivo najveći autoritet. Ne samo politički, nego i društveni: "U njegovim rukama počinju se sve snažnije koncentrirati političke funkcije i financijska moć" (26). Tuškan je ostao poznat po gromoglasnom antisemitizmu. U pogledu toga, zanimljivo je da u katalogu susrećemo popis knjiga iz Tuškanove ostavštine, a jedna među njima je i Chamberlainova *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts* (69). Iz tog štiva mogao se obilno pripremiti za napade na Josipa Franka, suparnika iz druge pravaške skupine, te lokalne Židove koji su mu bili izravna konkurencija u novčarskim poslovima. Jedan navod pokazuje da se brojniji Tuškanovi simpatizeri nisu ustručavali od nasilja nad frankovcima. To bi povjesničari trebali uzeti u obzir kad često pišu da su upravo frankovci bili gotovo jedini nasilnici. Kamenja i batina nije nedostajalo na mnogim stranama.

Autorica je vrlo jasno objasnila kako su u Sisku određene socijalne skupine imale posebne političke svjetonazore tijekom prvih desetljeća Nagodbe. Obrtnici su pripadali pravaštvu, a trgovci narodnjaštvu. Krajem 19. st. Tuškan podupire pokretanje radničke organizacije u duhu kršćansko-socijalne ideje s ciljem da približi radništvo svojoj domovinaškoj stranci. Konačno, autoričin tekst je koristan jer donosi pregled sisačkog tiska i važnijih udruga.

Istaknimo i neke manje nedostatke stručne naravi. Već je pravilo da se svi suočavamo s neispravnim nazivljem hrvatskih stranaka. To je svakako posljedica površnosti naše historiografije koja nije sustavno obradila terminologiju nužnu za precizno istraživanje. Susrećemo primjerice naziv Starčevićeve stranke prava za Starčevićevu hrvatsku stranku prava, premda je riječ o dvije različite stranke (43), a koristi se i naziv Hrvatska seljačka stranka, iako se službeno nazivala Hrvatska pučka seljačka stranka. Upozoravamo i na nedosljedno korištenje navodnika. Skupina obzoraša piše se negdje s navodnicima (37), a nekad bez njih (34), dok susrećemo i slučaj da se frankovačka stranka u potpunosti piše pod navodnicima "Čista stranka prava"(37). Sabor nije bio jedino mjesto gdje je opozicija imala mogućnosti glasnijeg izražavanja svojih stajališta (13). Županijske i gradske skupštine, javni skupovi i tisak također su mjesta izražavanja, često ogorčenih, oporbenih gledišta. Kad se spominje problem postanka Hrvatske stranke prava (1902./1903.), zapisano je da "prije svega stari vođe" nisu htjele razgovarati o spajanju s Frankom (37). Svi mladi, tj. naprednjaci, nisu htjeli fužiju s Frankom, a solidan broj starijih prvaka pristajao je na pregovore (Bresztyenszky, Banjavčić, Harambašić...). Pretjerano je mišljenje da su frankovci nastojali "onemogućiti svaki njihov (HSP-ov) pokušaj organiziranog djelovanja među stanovništvom" i da "čisti, nastavljajući tradiciju razjedinjavanja oporbe, potpomažu režimsku politiku protiv koje se deklarativno bore".(39) Autorica prenosi neke invektive na Frankov račun - navodno plaćeništvo u korist bana L. Raucha - međutim riječ je bila o neargumentiranim napadima na protivnika da bi ga se pred licem javnosti diskreditiralo.